ISSN 2227-2844

ВІСНИК

ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

№ 23 (258) ГРУДЕНЬ

2012

ВІСНИК

ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

№ 23 (258) грудень 2012

Засновано в лютому 1997 року (27)
Свідоцтво про реєстрацію:
серія КВ № 14441-3412ПР,
видане Міністерством юстиції України 14.08.2008 р.

Збірник наукових праць внесено до переліку
наукових фахових видань України
(соціологічні науки)
Постанова президії ВАК України від 14.10.09 №1-05/4

Журнал включено до переліку видань реферативної бази даних
«Україніка наукова» (угода про інформаційну співпрацю
№ 30-05 від 30.03.2005 р.)

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 2 від 28 вересня 2012 року)

Виходить двічі на місяць

Засновник і видавець –
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:
Головний редактор – доктор педагогічних наук, професор **Курило В. С.**
Заступник головного редактора –
доктор педагогічних наук, професор **Савченко С. В.**
Випускаючі редактори:
доктор історичних наук, професор **Бур'ян М. С.,**
доктор медичних наук, професор **Виноградов О. А.,**
доктор філологічних наук, професор **Галич О. А.,**
доктор педагогічних наук, професор **Горошкіна О. М.,**
доктор сільськогосподарських наук, професор **Конопля М. І.,**
доктор філологічних наук, професор **Синельникова Л. М.,**
доктор педагогічних наук, професор **Харченко С. Я.**

Редакційна колегія серії «Соціологічні науки»:
доктор соціологічних наук, професор **Кононов І. Ф.,**
кандидат соціологічних наук, доцент **Хобта С. В.,**
кандидат соціологічних наук, доцент **Лебідь Л. І.**
доктор філософських наук, професор, академік Національної академії наук Білорусі,
(м. Мінськ, Республіка Білорусь) **Бабосов Євген Миколайович**
доктор історичних наук, професор (Болгарія, м. Софія) **Захарі Захарів'єв**
доктор соціологічних наук, професор **Куценко О. Д.**
доктор соціологічних наук, професор **Рущенко І. П.,**
доктор соціологічних наук, професор **Саппа М. М.**
доктор соціологічних наук, професор **Сокурянська Л. Г.,**
доктор соціологічних наук, професор **Катаєв С. Л.,**
доктор соціологічних наук, доцент **Коваліско Н. В.,**
доктор філософських наук, професор **Лобас В. Х.**
доктор філософських наук, професор **Гаврилов М. І.,**
доктор соціологічних наук, професор **Каменська Т. Г.,**
доктор соціологічних наук, доцент **Барматова С. П.**
доктор соціологічних наук, професор (Саратов, Російська Федерація) **Черняєва Тетяна Іванівна**

РЕДАКЦІЙНІ ВИМОГИ
до технічного оформлення статей

Редколегія "Вісника" приймає статті обсягом 4 – 5 сторінок через 1 інтервал, повністю підготовлених до друку. Статті подаються надрукованими на папері в одному примірнику з додатком диска. Набір тексту здійснюється у форматі Microsoft Word (*doc, *rtf) шрифтом № 12 (Times New Roman) на папері формату А-4; усі поля (верхнє, нижнє, праве й ліве) — 3,8 см; верхній колонтитул — 1,25 см, нижній — 3,2 см.

У верхньому колонтитулі зазначається: Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № ** (***), 2011.

Інформація про УДК розташовується у верхньому лівому кутку без відступів (шрифт нежирний). Ініціали і прізвище автора вказуються в лівому верхньому кутку (через рядок від УДК) з відступом 1,5 см (відступ першого рядка), шрифт жирний. Назва статті друкується через рядок великими літерами (шрифт жирний).

Зміст статті викладається за планом: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується ця стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з певним обгрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Усі перелічені елементи повинні бути стилістично представлені в тексті, але графічно виділяти їх не треба.

Посилання на цитовані джерела подаються в квадратних дужках після цитати. Перша цифра – номер джерела в списку літератури, який додається до статті, друга — номер сторінки, наприклад: [1, с. 21] або [1, с. 21; 2, с. 13–14]. Бібліографія і при необхідності примітки подаються в кінці статті після слова „Література" або після слів „Література і примітки" (без двокрапки) у порядку цитування й оформляються відповідно до загальноприйнятих бібліографічних вимог. Бібліографічні джерела подаються підряд, без відокремлення абзацом; ім'я автора праці (або перше слово її назви) виділяється жирним шрифтом.

Статтю завершують 3 анотації обсягом 9 – 12 рядків українською, російською та англійською мовами із зазначенням прізвища, ім'я та по батькові автора, назви статті та ключовими словами (3 – 5 термінів).

Стаття повинна супроводжуватися рецензією провідного фахівця (доктора, професора).

На окремому аркуші подається довідка про автора (прізвище, ім'я, по батькові; місце роботи, посада, звання, учений ступінь; адреса навчального закладу, кафедри; домашня адреса; номери телефонів (службовий, домашній, мобільний).

© ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012

ЗМІСТ

ПЕРИФЕРІЙНИЙ КАПІТАЛІЗМ: ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕЛІ

1. **Кононов І. Ф.** Україна: шлях на периферію світової капіталістичної системи (соціологічний аналіз)…… 5
2. **Лебідь Л. І.** Економічна нерівність в Україні: фактори відтворення та формування…….. 30
3. **Хобта С. В.** Кордон України як соціологічна проблема: суб'єкти, інтереси, інституціоналізація……... 41
4. **Адуло Т. И.** Формирование рыночных экономических отношений и проблемы политического согласия в Беларуси на рубеже XX – XXI веков…… 58
5. **Молодцов Б. И.** Об обратном обнаружении исторической перспективы для реалий капиталистической практики..…..… 77
6. **Злотников А. Г.** Социально-экономическая обусловленность современных демографических процессов…… 88
7. **Маслихин А. В.** Идеи мира и пацифизма на постсоветском пространстве…….. 100
8. **Галкина Л. И., Чугунов Е. В.** Возможности научно-технического роста Украины (на примере космической отрасли)…… 107

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ПЕРИФЕРІЙНОГО КАПІТАЛІЗМУ

9. **Згинник Г. Л.** Перерождение советской номенклатуры и ее роль в демонтаже социалистического режима в СССР……... 119

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

10. **Пашковський П. І.** Параметри інтеграційної політики Росії на пострадянському просторі…….. 139
11. **Кириенко В. В.** Менталитет белорусов как фактор национальной специфики государственности……... 147
12. **Єнін М. Н.** Ідеологія державотворення елітних груп в Україні ……... 156
13. **Мижевич О. М.** Модернизация образования в республике Беларусь в постсоветский период: опыт, проблемы и перспективы…….. 170
14. **Живілова М. С.** Архітектура і містобудування в умовах сучасного капіталізму……... 185

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ

15. **Гаврилов М. І., Фаріна Я. О.** Самовизначення майбутніх фахівців в умовах суспільства перехідного типу……... 193
16. **Саппа Г.-М. М.** Професійне самовизначення учнівської молоді в контексті системи профорієнтації …….. 205

КАФЕДРА. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

17. **Тягнибедина О. С.** Логика закрытых и открытых вопросов в социологическом исследовании…….. 215

ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА ЛОБАСА

18. **Лобас В. Х.** Між «диким капіталізмом» і «розвинутим соціалізмом»…… 231
Відомості про авторів…….. 241

УДК [316.334.3:316.344.42] (477)

Єнін М. Н.

ІДЕОЛОГІЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ЕЛІТНИХ ГРУП В УКРАЇНІ

Актуальність наукового аналізу переходу пострадянських країн від соціалізму до капіталізму, який у часовому вимірі збігся з загальносвітовою тенденцією руху до Другого Модерну, безперечна з огляду на несхожість трансформаційних процесів у різних країнах, у зв'язку з чим всередині них формується різний інституціональний устрій. Політичні перетворення в Україні, що відбуваються в суперечливий за природою період глобалізації, ставлять перед соціологією низку проблемних питань, пов'язаних з необхідністю пояснення нової реальності. Формулювання адекватних концептуальних положень щодо наслідків такого переходу може збагатити соціологічну теорію та допомогти у пошуку можливих стратегічних управлінських рішень.

У цьому контексті окремої уваги та значущості набуває проблема осмислення ролі елітних груп України в політичних процесах. На самому початку української незалежності елітні групи вважались головними суб'єктами соціальних трансформацій, відповідальними за узгоджений план модернізації країни. Однак крах попередніх соціальних інститутів не привів з необхідністю до орієнтації суспільної свідомості українців на норми та цінності демократичного суспільства, а модель капіталізму в нашій країні має цілу низку негативних наслідків. Головними з них є поширення недовіри громадян до більшості соціальних інститутів, збільшення соціальної нерівності (за оцінками експертів Світового банку тільки з 2005 по 2007 р. децильний коефіцієнт зріс з 47 до 55 [1; 132]), дрейф у бік периферії світової капіталістичної системи – основна частина ВВП створюється в сфері індустрії та аграрному секторі, падіння розвитку людського потенціалу (в 2005 р. за даними Б. Данилишина Україна за цим критерієм посідала 76 місце у світі серед 177 країн [2, 18]).

Однією з головних причин невтішних показників української державності є ідеологічна криза в середовищі елітних груп. Саме ідеологічна складова державотворення елітних груп є предметом нашого розгляду.

Як було показано мною в попередніх публікаціях, необхідність наукового вивчення феномену ідеології в соціології зумовлена поширенням кризових явищ на тлі глибоких трансформаційних змін, що переживає світова спільнота [3]. Акцент на ідеологічних чинниках при поясненні глобальних соціальних змін робиться багатьма вченими. Наприклад, Л. Туроу вбачає в зникненні ідеології комунізму, що претендувала на глобальну гегемонію, одну з причин кризи єдності світової системи й сучасного капіталізму, який втратив джерело, що об'єднувало еліти та народні маси перед загрозою. В цьому автор вбачає й причини зростання етнічного націоналізму й класового напруження всередині капіталістичних країн [4].

Аналіз ідеологій є важливим і при розгляді ідеологій перехідних країн. Україна в цьому ряду є важливим об'єктом. Наявність об'єднавчої ідеології, обґрунтування умов її існування, виявлення спільних цінностей, які уможливлюють її формування, – ці та інші питання залишаються актуальними в державотворенні.

Мета даної статті – розглянути ідеологічну складову державотворчої діяльності елітних груп у незалежній Україні.

У зарубіжній науковій літературі проблеми визначення ідеологій та їхнього місця в суспільному і державному житті досліджувалися класиками теорії еліти (В. Парето, Г. Моска), марксизму, К. Мангеймом, А. Грамші, Ф. Гайєком, М. Фрідманом, Д. Харві, У. Матцом, Р. Ароном та ін. На теренах колишнього СРСР проблеми формування

об'єднавчих ідеологій виникли в процесі державотворення нових незалежних країн і після ейфорії «деідеологізації», яка певний час охоплювала багатьох вчених та політичних діячів кінця 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст. Починаючи з «круглих столів», на сторінках газет та журналів, у наукових виданнях українські вчені А. Арсеєнко, В. Андрущенко, Є. Головаха, Б. Гаврилишин, В. Горбатенко, Л. Губерський, В. Кремінь, І. Курас, М. Міщенко, М. Михальченко, Б. Парахонський, М. Попович, М. Пірен; російські дослідники Г. Водолазов, К. Гаджієв, А. Галкін, М. Горшков, М. Ільїн, Б. Капустін, А. Кара-Мурза, Ю. Красін, В. Кувалдін, Т. Олексієва, І. Пантін, П. Федосов та інші широко обговорювали проблеми об'єднавчих ідеологій. Тенденцією стало намагання наших вчених наповнювати ідеологічний проект розвитку України демократичними цінностями. Наприклад, Є. Головаха пише: «Для сучасного суспільства єдиною ідеологією, здатною забезпечити стабільність держави й достатній рівень матеріального і духовного життя людини, є демократична система цінностей, яка базується на політичному плюралізмі, вільній ринковій економіці й рівності громадян перед законом» [5, с. 26].

Разом з тим малодослідженими залишаються питання змісту ідеологічної складової діяльності сучасних елітних груп, виокремлення ідеологем у програмах сучасних політичних партій, джерела ціннісного наповнення об'єднавчої державної ідеології. Проблемними ми вважаємо такі питання. Чи пропонувалися українськими елітними групами суспільні проекти, які б претендували на статус об'єднавчої державної ідеології? Якщо так, чому українському суспільству бракує спільних об'єднавчих цінностей і які фактори заважають їх створенню? Якими можуть бути соціальні передумови створення такої ідеології?

У статті поділяється уявлення, що держава не може повноцінно існувати без ідеології та її відтворення у масовій та індивідуальній свідомості. На нашу думку, ця методологічна настанова має низку орієнтирів, важливих для аналізу нашої проблеми. По-перше, державотворча ідеологія є рушієм суспільного розвитку і в цьому полягає її прикладний аспект. По-друге, вона впливає на легітимацію влади, тобто здатність певного режиму досягати визнання і виправдання обраного політичного курсу. По-третє, ідеологія стає дороговказом і системою координат не тільки для еліти, але й суспільства загалом, забезпечує відчуття єдності в межах нації.

На початку незалежності української державності на статус об'єднавчої ідеології претендував лібералізм. Прагнення наших громадян змінити умови свого існування у межах тодішнього СРСР відповідно до західних стандартів створили легітимаційне підґрунтя для проведення демонтажу радянської суспільно-політичної структури. Однак, на відміну від успішних країн Сходу, які ефективно використовували власні культурні патерни та вибірково втілювали ліберальні ідеологічні принципи в національній моделі модернізації, українська еліта обрала модель «навздогінної модернізації», що передбачала механічне копіювання інститутів ліберальної демократії без урахування своєї історичної та культурної спадщини. В успішних країнах азійського капіталізму політичні еліти зуміли оцінити небезпеку безконтрольного розвитку індивідуалізму, а тому характерна для лібералізму ідея природних прав, первинних щодо норм сім'ї та держави, була сприйнята доволі стримано. Як наслідок, модернізація в цих країнах відбувалася за своєрідною моделлю, в якій ліберальним інститутам віднайшлось лише обмежене місце. Для прикладу, Ден Сяопін свого часу був переконаний, що використання принципів капіталізму в економіці не повинно з необхідністю супроводжуватися запровадженням лібералізму у сфері ідеології. Маючи революційний менталітет, наша еліта обрала модель «навздогінної модернізації» як єдино можливу, залишивши поза увагою негативний досвід країн третього світу 50–60-х рр. ХХ ст., а також нові соціальні, економічні та політичні умови, пов'язані з глобалізацією.

Для українців, чия країна не пройшла стадію якісного оновлення політичної еліти, і не мала досвіду самостійного державотворення та громадянського суспільства, ліберальні цінності політичної свободи та вільного ринку стали великим тягарем. Обрана політичною елітою модель «шокової терапії», що не була єдиною у переході до капіталістичного шляху розвитку, позбавила їх соціальної захищеності і фактично втілювала на практиці принципи соціал-дарвінізму.

Для розуміння причин труднощів у сприйнятті лібералізму в Україні, слід звернути увагу на ще одну дуже важливу обставину. М. Вебер довів, що побудувати ліберальний капіталізм західного типу неможливо без духовних передумов, цінності праці, яка, на думку вченого, була похідною протестантської етики [6]. Азійський капіталізм в його найуспішніших варіантах (Японія, «азійські тигри», Китай) також надихався трудовою етикою, дисципліною, колективізмом і почуттям обов'язку. В нашій країні замість ціннісної легітимації праці, національного добробуту, глибокої освіченості та творчої активності, як ключових імперативів суспільства знань, на рівні масової свідомості основою суспільного договору між елітою та народом став гедонізм: «Зримою утопією радянських людей став споживацький спосіб життя високорозвинених країн Заходу. Верхи та низи зійшлися у гедоністичних сподіваннях» [7, с. 89]. Мрії людей після горбачовської перебудови ґрунтувались на досягненні західних споживацьких стандартів, матеріальному збагаченні. В цьому ключі розглядалися демократичні зміни і звільнення людини: людина як споживач виступав еталоном поведінки. У зв'язку з цим лібералізм швидко став засобом атомізації та деморалізації суспільства. Заперечення радянської повсякденності й узвичаєння і перетворення у повсякденність ліберальних цінностей здійснювалися навколо ідей виживання та збагачення. Індустрія розваг та ЗМІ стали потужним фактором їх хабітуалізації для народних мас, зробивши звичним насильство, вульгарність, відсутність інтересу до праці, перетворення в національно значимі фігури не інтелігенцію, а зірок шоу-бізнесу. Високий смисл ліберальної ідеології, пов'язаної з ідеями свободи та творчості, було втрачено через те, що практичний консьюмеризм витіснив ідеї демократичної правової держави та громадянського суспільства.

Для самої еліти лібералізм, як ідеологія переходу від соціалізму до капіталізму, виконав головним чином функцію перерозподілу власності та включення в глобальний ринок. Колишні представники директорського корпусу державних промислових підприємств, вищі керівники економічних міністерств і відомств у період горбачовської перебудови в СРСР акумулювали значні фінансові ресурси, тому інститути ліберального капіталізму були використані як інструмент легалізації і конвертації політичної влади у власність.

Показники сучасної духовної дезорієнтації населення, розчарування в діях політичної еліти, в основному пов'язані з крахом ліберально-демократичного міфу: підтримка народними масами капіталізму, інститутів ринку та демократичних цінностей знижується, втрачають авторитет провідні міжнародні організації, з якими вітчизняні еліти ці цінності співвідносять (Євросоюз і НАТО).

Хоча домінантним у масовій свідомості є стан невизначеності щодо вибору суспільного ладу, більшість українського населення, за даними Інституту соціології НАН України станом на 2010 р., негативно ставиться до капіталістичного шляху розвитку суспільства: їх приблизно на половину менше, аніж прихильників соціалізму – 11,4% проти 20,3% [8, с. 486] (таблиця 1).

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання «Одні політичні сили хочуть, щоб Україна обрала шлях соціалізму, інші – капіталізму. Як Ви особисто ставитеся до цих сил?» (%)

Варіанти відповідей	2000	2002	2004	2006	2008	2010
1. Підтримую прихильників соціалізму	22,5	27,5	25,2	26,7	22,5	20,3
2. Підтримую прихильників капіталізму	17,1	12,1	11,7	12,0	11,6	11,4
3. Підтримую і тих, і тих, аби не конфліктували	18,0	16,3	19,9	21,7	22,3	24,5
4. Не підтримую нікого з них	20,4	22,4	22,6	21,3	26,4	24,4
5. Інше	3,5	3,2	2,3	2,4	1,6	1,1
6. Важко сказати	18,5	18,3	18,1	15,6	15,5	18,2
Не відповіли	0,0	0,2	0,2	0,3	0,1	0,1

Наразі серед потужних політичних сил ліберальна (центристська) платформа представлена Партією регіонів і якоюсь мірою блоком «Наша Україна» (остання – конгломерат ліберальних і націоналістичних партій). Не ідентифікуючи себе прямо з лібералізмом, обидві політичні сили виступають за реалізацію його принципів: перевагу приватної власності, мінімальне втручання держави в економіку, низькі податки, максимально відкритий ринок для всіх (в тому числі для іноземних приватних структур). Держава бере на себе функцію стимулятора індивідуальної активності, заохочуючи своїх громадян до пошуку роботи та підприємницької ініціативи [9; 10; 11].

На об’єднавчий ідеологічний проект претендувала й консервативна ідеологія в діяльності таких партій: Партія Народний Рух України, Партія Український Народний Рух, Конгрес Українських Націоналістів, Партія Християнсько-Демократичний Союз (є частиною Блоку «Наша Україна»), Український Народний Блок Костенка і Плюща (організуючим осередком якого фактично є Українська Народна Партія). Їх об’єднують ідея проведення реформ з пріоритетом інтересів та цінностей українського етносу, обстоювання більш значної ролі держави, особливо у сфері державного протекціонізму щодо національного виробника [12; 13; 14; 15; 16]. Зважена консервативна і ліберально-демократична ідеології не є апріорно несумісними. Реальна проблема полягає в тому, щоб під привабливими гаслами самовизначення або захисту державності своєї нації не сформувався націоналізм, що є несумісним з невід'ємними правами окремої особи та з визнанням рівнозначного статусу й інших спільнот. Загалом, ідеї створення незалежної української держави, відродження української мови і української культури були популярними на початку 90-х років XX ст., коли до влади приходили представники західноукраїнської елітної групи. Однак всю повноту влади та відповідальності за свої ідеологічні гасла тоді ця еліта взяти не могла й економічна сфера опинилася в руках старої номенклатурної еліти (представленої переважно дніпропетровською групою еліти), а соціальні наслідки реформ виявилися настільки жахливими, що підтримка націоналістичних гасел значно зменшилася. Зростання підтримки націоналістичних гасел та партій ультраконсервативної орієнтації в Європі свідчить, що для цього існують об’єктивні соціальні передумови. У подоланні ідеологічного дроблення, яке спонукає громадян нехтувати інтересами національної держави, формуванні опору діям транснаціональної еліти, компенсації втрати екзистенційного сприйняття місця в умовах глобалізації, націоналізм може знайти свою нішу в ідеологічних запитах населення. Але для цього він потребує якісного оновлення.

Як було показано в роботах наших відомих соціологів, сьогоднішні проблеми українського націоналізму (який є серцевиною консервативної ідеології) проявляються в нехтуванні культурною, регіональною та етнічною різноманітністю нашої країни,

звуженні демократичних практик, які набули значного поширення на Заході. Осмислення нації через призму етнічних категорій, політика культурно-мовної гомогенізації й відчуження офіційного історичного дискурсу від пам'яті багатьох українських громадян робить сумнівним національну єдність та вироблення сучасної ідентичності в націоналізмі [17].

Лівий ідеологічний спектр представляють КПУ та ПСПУ. Не заперечуючи можливостей розвитку малого і середнього бізнесу, ці партії відстоюють ідею розбудови соціалістичного суспільного устрою в Україні: націоналізацію базових галузей промисловості (паливно-енергетичного комплексу, транспорту, зв'язку, найбільших металургійних і хімічних підприємств) як ключові умови незалежності держави, заборону купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення, максимальну роль держави в забезпеченні добробуту громадян. Значимим пунктом у цьому комплексі ідей є розвиток самоврядування трудових колективів – перетворення їх на повноправних суб'єктів як у галузі економіки, так і в суспільно-політичному житті (повернення до влади в системі Рад трудящих) [18; 19]. Окрім цього, програма КПУ передбачає реалізацію політичної реформи в напрямку переходу до парламентсько-президентської форми правління, підвищення ролі і повноважень органів місцевого самоврядування у сфері бюджетної політики, соціально-економічного розвитку регіонів. Ще більш радикальні зміни в політичній системі пропонує ПСПУ: федеративний устрій та надання автономії регіонам Закарпаття та Галичини.

На сьогодні саме КПУ претендує на лідерство серед інших політичних сил у просуванні соціалістичного проекту в Україні. Міцні позиції олігархічних груп та перевага в українському політичному полі партій, що сповідують капіталістичний шлях розвитку, не дають підстав говорити про перспективи реалізації соціалізму в Україні, однак зростанню цього року рейтингу комуністів сприяють ряд причин. Це й складна соціально-економічна ситуація, яка погіршується через виконання умов меморандуму МВФ, контроль роботодавців за великими профспілками, розчарування у «квазілівій» орієнтації БЮТ, переважної орієнтації Партія регіонів на інтереси великого капіталу й міжнародних організацій. Активність самої КПУ останнім часом зростає, тому при грамотній кадровій, організаційній та ідейній роботі ця партія може мати шанс в майбутньому стати повноцінною третьою силою в Україні.

Лівоцентристська ідеологія позиціонується СПУ, СДПУ(о). Їх політичні платформи об'єднує позитивне ставлення до рівності всіх форм власності (у тому числі на землі). Передбачається значне державне регулювання ринкової економіки, реалізація соціальних програм, втілення цінностей колективізму та соціальної справедливості, перерозподіл державою прибутків для подолання прірви між бідними і багатими. Найбільш розгорнуте обґрунтування, з чіткою ідеологічною ідентифікацією ці принципи отримали у СПУ та СДПУ (о) [20; 21]. Однак, незважаючи на успіхи у виборах наприкінці 90-х рр. XX ст. – початку XXI ст., їх спіткав політичний маргінес, причини якого поки що до кінця не осмислені. Стосовно СДПУ(о) можна зробити деякі зауваження. По-перше, верхівка об'єднаних соціал-демократів складалася з представників великого капіталу, київської елітної групи, що тривалий час перебувала при владі тоді, коли більшість ключових посад в уряді обіймали вихідці з Дніпропетровська. Чіткої ідейної опозиції політиці Л. Кучми вони не продемонстрували. Навпаки, зближення з владою дозволило їм вдало конвертувати політичний капітал у власність та багатомільйонні активи в різноманітних секторах економіки (головним чином у фінансовому-промисловому концерні «Славутич»).

По-друге, посилання об'єднаних соціал-демократів на скандинавську (особливо шведську) модель соціалізму і можливість її втілення в Україні ніяк не підкріплена історичними фактами та реальною програмою дій. Річ у тому, що появі такої моделі у Швеції сприяли специфічні історичні умови, в яких ця країна розвивалася. Як було

показано свого часу марксизмом, багатства капіталістичних країн досягалися значною мірою через створення колоніальних імперій. І «шведський соціалізм» з його високим рівнем життя став можливим через накопичення капіталу, джерелом якого була торгівля з іншими країнами в період європейських війн. З XIX ст. Швеція – політично нейтральна країна і вона не бере участі у війнах. Як свідчать історичні архіви, протягом двох світових війн Швеція постачала в Німеччину продовольство, деревину, залізну руду, дешеву робочу силу. У Першій світовій війні Швеція також активно вела торгівлю з протилежною стороною конфлікту – країнами Антанти. У Другій світовій війні значною частиною експорту були шарикопідшипники, які відігравали суттєву роль у німецькій економіці. Німеччина брала великі позики під вагомі проценти у шведських банках. Таким чином, шведська економіка сформувала численний робітничий клас, який зумів домогтися компромісу з капіталістичним класом [22].

По-третє, соціал-демократія в Україні не дає відповіді на виклики глобалізації, яка змінює умови життєдіяльності соціумів, що були сформовані в індустріальну епоху. Наскільки серйозно соціал-демократія ставиться до глобальних проблем, свідчить той факт, що в одній з останніх декларацій конгресу «Соцінтерну» є підзаголовок «Глобальні зміни та перспективи» [23]. Поки що всередині соціал-демократичного руху немає єдності стосовно того, як на міжнародному рівні надати ринку соціального та демократичного виміру, який було віднайдено на національному. Однак такі пошуки ведуться, про що свідчить поява декілька ймовірних траєкторій «третього шляху» (британо-американська та німецька або «континентально-європейська»). В Україні ідеологи СДПУ (о), на відміну від своїх колег з СДПН або лейбористів з Великобританії, поки що не мають як власного бачення розвитку світової спільноти, так і чіткої програми втілення соціал-демократичних принципів на національному рівні. Тому теза В. Медведчука про те, що «українській соціал-демократії потрібно буде доводити, що вона є такою не за назвою, не за змістом, а за переконанням її представників» залишається головним викликом для її ідеологів [24]. Цікаві дані наводить І. Бекешкіна: попри те, що відсоток прибічників соціал-демократії станом на 2010 р., дорівнював 11%, більшість прихильників цієї течії (43%) готові були підтримати Партію регіонів [25, с. 54].

Дискурс щодо можливостей конструювання об'єднавчої ідеології в Україні мабуть продовжуватиметься й надалі. На нашу думку, існує ряд істотних перешкод щодо формування соціальних передумов такої ідеології.

По-перше, в Україні надто мала частка середнього класу, який на Заході становить соціальну базу громадянського суспільства, є носієм активістської політичної культури, а також гарантом підтримки політичного курсу і політичних ідей, що відповідають інтересам більшості. Це одна з причин того, що населення України мало впливає на управління країною.

По-друге, відсутність горизонтальної і вертикальної довіри, що негативно позначається на соціальній солідарності. В українському суспільстві головні мережі соціальної довіри збігаються з кровноспорідненими зв'язками: високу довіру мають лише сім'я та родичі: індекс = 4,6 (за п'ятибальною шкалою) [8, с. 518].

По-третє, окрім того, що українські громадяни не вважаються політично активними й більшість населення не є членами громадських або політичних організацій (83,6% станом на 2010 р.) [там само, с. 488], на масовому рівні ідеологічна ідентифікація населення залишається незначною, а отже ідеологічний запит на політичну підсистему фактично є відсутнім. Як свідчать результати моніторингу Інституту соціології НАНУ, у 2010 р. кількість респондентів, які не змогли обрати найбільш близьку них політико-ідеологічну течію, становила 49 % (таблиця 2) [там само, с. 487]. Але й більшість тих, хто має ідеологічну ідентичність, як показує практика передвиборчих кампаній, не завжди підтримують політичні партії, що їх проголошують.

Таблиця 2

Розподіл відповідей на запитання «У політичному спектрі зазвичай вирізняються окремі, більш або менш самостійні течії. Нижче наведено декілька таких течій. Виберіть, будь ласка, одну з них, яка найближча Вам» (%)

Варіанти відповідей	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2008	2010
1. Комуністична	15,5	15,2	15,1	14,6	14,4	7,4	8,3	8,0	7,1
2. Соціалістична	5,4	6,2	9,7	10,9	11,1	12,9	16,0	11,5	10,6
3. Соціал-демократична	7,8	7,6	17,2	12,3	10,2	13,9	15,1	12,7	11,4
4. Зелені	-	-	5,2	3,2	3,3	2,7	2,1	2,9	2,8
5. Ліберальна	1,0	0,9	0,8	0,6	1,2	1,2	2,2	1,9	1,9
6. Християнсько-демократична	2,9	2,9	2,5	2,3	2,5	3,1	2,3	3,3	3,3
7. Національно-демократична	7,5	6,7	6,8	7,9	8,4	10,2	9,3	10,7	9,3
8. Націоналістична	23	2,1	2,0	1,4	2,1	2,0	2,8	2,4	2,3
9. Інше	1,6	1,5	1,3	0,8	0,7	1,7	1,8	1,2	0,6
10. Жодна взагалі	13,2	13,0	7,6	13,2	11,8	9,9	9,6	13,9	11,3
11. Ще остаточно не визначив своїх позицій	17,8	18,9	15,2	16,3	16,3	15,6	14,1	13,8	14,6
12. Я не розуміюся на цих течіях	24,9	24,8	16,3	16,3	17,9	19,3	16,4	17,5	24,8
Не відповіли	0,1	0,2	0,3	0,1	0,2	0,0	0,1	0,2	0,1

По-четверте. Розповсюдження символічних форм обробки свідомості, що є складовою частиною ідеології неолібералізму. Ця ідеологія фактично захищає інтереси великого капіталу в умовах глобалізації та сприяє формуванню установки на гедоністичний тип поведінки. Рефлексивність сучасного індивіда, що означає нелінійність його вибору, обмеженого раніше такими структурами та нормами як держава, клас, сім'я, право, мораль, контракт, а також розвиток технологій віртуалізації зумовлює створення атмосфери споживання. Логіка такого суспільства виробляє мотивацію та цінності особистості спрямовані в бік постійного споживання. Це навіть дає підстави вченим говорити про формування ідеології гламуру. Наприклад, А. В. Чантурія, посилаючись на російського вченого Д. В. Іванова., пише, що «ідеологія гламуру позбавлена ідей, байдужа до цінностей, що прилучають людей до суспільства, цивілізації, історії» [26, с. 76]. Це руйнує соціальну солідарність і колективні форми свідомості, однією з яких є політична ідеологія.

Для того, щоб об'єднавча ідеологія в Україні була сформована й відповідала інтересам більшості населення, необхідні ринок ідей, незалежні експертизи, планування ризиків і відповідей на них, відсутність приватизації знань, вільна дискусія, висока політична культура, чого поки що не вистачає в Україні. Також на заваді до повноцінного ідеологічного дискурсу стоїть засилля в українській політичній реальності свідомо викривлених уявлень – ідей, які містять повний або частковий розрив з реальністю. Російський вчений Ж. Тощенко називає такі ідеї «кентавр-ідеями» [27]. Сутність цих ідей полягає в деформації суспільної свідомості, реалізації цілей маніпулювання, виправданні і нав'язуванні під їх гаслами орієнтацій та установок, вигідних правлячому класу [там само,

с. 3]. В Україні такими ідеями, обрамленими в ідеологічні оболонки, є «демократія», «свобода слова», «права людини». Приміром, поняття «демократія» є надто багатозначним і різні політичні сили та режими по-своєму її інтерпретували (пригадаймо, що навіть фашисти вважали свої держави демократичними). В Україні демократична риторика часто використовувалась для прикриття нелегітимних дій елітних груп: грабіжницької приватизації, корупції, чорних піар-технологій. Усунення таких «кентавр-ідей», як їх називає Ж. Тощенко, може відбутися в результаті серйозного суспільно-політичного дискурсу, соціальних трансформацій, а можливо й соціальних потрясінь.

Імовірно саме хронічна криза легітимності елітних груп в Україні буде підштовхувати їх до пошуку ідеологічних проектів. У Росії, наприклад, відбудовується ідеологія імперської держави, «збирання земель руських». Значну увагу питанню ідеології приділяють в Білорусі, де елітні групи свідомо відмовилися від практики сліпого копіювання чужого досвіду. В розробленому колективом вчених курсі лекцій «Основи ідеології білоруської держави», закладені світоглядні ідеї білоруського шляху суспільного розвитку, порушені важливі питання національного життя: політики, економіки, релігії, засобів масової інформації, національної самосвідомості, патріотизму та інші сфери суспільного життя. За допомогою ідеології, на думку авторів навчального посібника, забезпечується соціальний консенсус, відчуття приналежності до держави, історичної долі країни, злагода різноманітних соціальних і політичних сил [28].

Звісно досвід наших сусідів не слід абсолютизувати. Для елітних груп цих країн конструювання та легітимація державної ідеології в нових історичних умовах – це один з механізмів підвищення свого авторитету в суспільстві та продовження терміну своєї влади, але в той же час пошук основ своєї ідентичності та фундаментальних цінностей має консолідуючий потенціал, а тому корисний для будь-якого суспільства.

Висновки. Ідеологічна складова діяльності елітних груп в Україні перебуває в кризовому стані. Жоден з ідеологічних проектів, який висувався елітними групами, не мав широкої суспільної підтримки. Головна причина цього вбачається нами у все більшій відокремленості еліти від народу, її низькій політичній культурі та орієнтації переважно на партикулярні політичні цілі, головним чином пов’язані зі здобуттям влади та перерозподілом власності. Саме тому ідеології не переймаються турботами пересічних громадян, не виконують функцію здійснення двобічного зв'язку між владою і масами. Використання ідеологій лише як додаткового рекламного маркеру до іміджевих оболонок, що створюються PR- технологами, відсутність повноцінного ідеологічного дискурсу деформує демократичні інститути в Україні, оскільки відсутність у владної еліти довгострокових мотивів поведінки, раціональної картини світу, історії, суспільства, майнових інтересів і майбутнього країни робить їхні політичні дії кон’юнктурними**,** що формуються зовнішніми обставинами та іншими суб’єктами політики. Не маючи розвинутого і адекватного ідеологічного інструментарію осмислення політичної реальності, така еліта стає залежною від інтересів політичних та економічних суб’єктів, наявних у глобальному соціальному просторі.

Хоча відсутність національного консенсусу щодо базових цінностей автоматично не веде до паралічу політичної волі українських громадян, але має інші серйозні наслідки: розпад сфери уявлень про вищі цілі (соціально можливе) загрожує розпаду соціальної тканини суспільства, ускладнюючи ідентифікацію індивіда з цілями та цінностями суспільного життя.

Нестабільні ідентичності і політичні дії народних мас, які формуються здебільшого сучасними технологіями PR, призводять до втрати народними масами якостей свідомих учасників політичного дискурсу, почуття національної ідентичності та історичної перспективи, належної самооцінки нації.

Список використаної літератури

1. Оксамитна С. Інституціональне середовище відтворення соціальної нерівності / С. Оксамитна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 4. – С. 4 – 28. **2. Данилишин Б.,** Веклич О. Україна у рейтингах сталого розвитку [текст] / Б. Данилишин // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 13–23. **3. Єнін М. Н.** Кордони ідеології та науки: чи можливий продуктивний діалог? / М. Н. Єнін // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (соціологічні науки). – 2012. – № 2 (237). – С. 172–183. **4. Туроу Л**. Будущее капитализма. Как сегодняшние экономические силы формируют наш завтрашний мир [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.netda.ru/belka/texty/thurow/ **5. Головаха Є**. Політична соціалізація в посткомуністичній країні / Є. Головаха // Політична думка. – 1994. – № 2. – С. 26–29. **6. Вебер М.** Протестантська етика і дух капіталізму / М. Вебер / Перекл. з німецької О. Погорілого. – К. : Основи, 1994. – 261с. **7. Кононов И. Ф.** Трансформационный опыт Украины, России и Белоруссии: поиск интерпретативных моделей / И. Ф. Кононов // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (соціологічні науки). – 2010. – № 12 (199). – С. 84–107. **8. Українське** суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг / За ред. д. екон. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2010. – 636 с. **9. Програма** Партії регіонів [Электронный ресурс] // Режим доступу : http: //www.partyofregions.org.ua/meet/statute/ **10. Передвиборна** програма Блоку «Наша Україна» [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/povni_text/program_nasha_ukr.html **11. Програма** Партії «Народний союз Наша Україна» [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.razom.org.ua/documents/443/. **12. Офіційний** сайт Народного Руху України [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.nru.org.ua/about-party/programm.html **13. Офіційний** сайт Конгресу Українських Націоналістів [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://cun.org.ua/pro-partiyu/programa/ **14. Програма** Українського Народного Блоку Костенка і Плюща [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/povni_text/program_kostenko.html **15. Офіційний** сайт Української Народної Партії [Електронний ресурс] // Режим доступу: // http://www.unp.ua/ru/ **16. Офіційний** сайт Християнсько-Демократичного Союзу (ХДС) [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.hds.org.ua/ **17. Кононов І. Ф.** Проблемні зони українського націоналізму / І. Ф. Кононов // Ідеологія українського націоналізму на сучасному етапі розбудови Української держави. Матеріали міжнародної наукової конференції Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2006 р. / Наук. ред. О. М. Сич. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2006. – С. 135–144. **18. Предвыборная** программа Прогрессивной социалистической партии Украины (глава – Наталия Витренко). – Режим доступа: http://www.pspu@tsu.net.ua **19. Програма** Комуністичної партії України. – Режим доступу: http://www.kpu.net.ua/. **20. Програма** Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.sdpuo.org.ua/ **21. Програма** Соціалістичної партії України [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.spu.in.ua/about/programa **22. Почему** Россия не Швеция [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://sovross.ru **23. Декларация** принципов Социалистического Интернационала [Електронний ресурс] // Режим доступу : // http://politvektor.ru/biblioteka/kabinet/dokumenti/110/ **24. Медведчук В. В.** Дух и принципы социал-демократии: украинская перспектива [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/books/2000/00mvvsup.html#4 **25. Бекешкіна І.** Політична диференціація і партійно-політична структура українського суспільства / І. Бекешкіна // Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг / За ред. д. екон. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2010. – С. 48 – 60. **26. Чантурия А. В.** Гламур и фэйк: постсоветские страны в контексте общества потребления / А. В. Чантурия // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (соціологічні науки). – 2010. – № 12 (199). – С. 73–81. **27. Тощенко Ж.**

Т. Кентавр-идеи как деформация общественного сознания / Ж. Т. Тощенко // Социс. – 2011. – № 12. – С. 3–13**. 28. Основы** идеологии белорусского государства : курс лекций. В 2 ч. Ч. 1 / под общ. ред. С. Н. Князева, С. В. Решетникова. – 2-е изд., стер. – Мн. : Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2005. – 338 с.

Єнін М. Н. Ідеологія державотворення елітних груп в Україні

У статті аналізується ідеологія державотворення елітних груп в незалежній Україні. На думку автора, гасла лібералізму використані, головним чином, для перерозподілу власності, сформували індивідуалістичні та консюмеристські установки в суспільстві. Консерватизм, не набувши якісного оновлення своїх ідей відповідно до сучасних реалій українського суспільства та світу, поки що не має передумов для об'єднання українського суспільства. Ідеї соціалізму, незважаючи на підтримку деякий час українськими громадянами СПУ та СДПУ (о), спіткав політичний маргінес, причини якого частково пов'язані з олігархізацією верхівки цих партій і неспроможністю провести якісне кадрове та ідейне оновлення відповідно до викликів глобалізації. У висновках робиться акцент на суспільних наслідках відсутності консенсусу щодо базових цінностей серед еліти та народних мас.

Ключові слова: ідеологія, елітні групи.

Енин М. Н. Идеология государственного строительства элитных групп в Украине

Статья посвящена анализу идеологии государственного строительства элитных групп в независимой Украине. По мнению автора, лозунги либерализма были использованы, главным образом, для перераспределения собственности, сформировав индивидуалистические и консьюмеристские установки в обществе. Консерватизм, качественно не обновив свои идеи в соответствии с современными реалиями украинского общества и современного мира, пока что не имеет предпосылок для объединения украинского общества. Идеи социализма, несмотря на поддержку определенное время украинскими гражданами СПУ и СДПУ(о), постиг политический маргинес, причины которого частично связаны с олигархизацией верхушки этих партий и неспособностью провести качественное кадровое и идейное обновление в соответствии с вызовами глобализации. В выводах делается акцент на общественных последствиях отсутствия консенсуса относительно базовых ценностей среди элиты и народных масс.

Ключевые слова: идеология, элитные группы.

Yenin M. N. Ideology of the state formation of the elite groups in Ukraine

This article analyses the ideology of the state formation of the elite groups in independent Ukraine. According to the author, the slogans of liberalism have been used mainly for redistribution of property, forming consumerist and individualistic attitudes in society. Conservatism, having not qualitatively refreshed ideas according to the modern realities of Ukrainian society and the modern world, has no prerequisites to unite the Ukrainian society. The ideas of socialism, despite the temporary support of Ukrainian citizens of SPU and SDPU (united), were struck by the political margines, partly due to oligarchization of the tops of these parties and the inability to conduct high-quality personnel and ideological renewal in accordance with the challenges of globalization. In the conclusions there has been made an emphasis on the social consequences of the lack of consensus on basic values of the elite and the masses.

Key words: ideology, elite groups.